

---

---

# İNSAN OLMANIN DOĞAL SONUCU OLARAK MÜLKİYET HAKLARI

∞

*Fuat OĞUZ\**

---

---

## ÖZET

Bu makale mülkiyet haklarının doğası, ekonomik ve sosyal hayattaki yeri ve önemi üzerine genel bir değerlendirme sunmaktadır. Mülkiyet haklarının varlığı çoğu zaman devletin bu hakları vermesi ve koruması ile beraber düşünülmektedir. Hâlbuki mülkiyet hakkı, insan olmanın doğal bir sonucudur. Bir anlamda, insanın doğası sahipliği esas almaktadır. Başlangıç noktasını insan olarak alan bir mülkiyet hakkı anlayışının bu alandaki hâkim temalar açısından sonuçları makalede ele alınmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Mülkiyet hakları, Yasal haklar, Dışsallıklar, Ortak mallar trajedisi, Devlet

*B*ütün insan eylemlerinin pozitif ve negatif sonuçları vardır. Dünyada sadece bir birey varolmuş olsaydı, bu sonuçların bir önemi olmazdı. Ancak sosyal bir hayat yaşıyoruz ve eylemlerimizin sonuçları diğer insanları

---

\* Doç. Dr., Başkent Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi; foguz@baskent.edu.tr.

etkiliyor. Bu durum, eylemlerin faydalarına sahip olmak isterken, zararlarını başkalarına yükletmeyi yaygın davranış kalıbı haline getiriyor. Toplum büyüdükçe, insan eyleminin diğerleri üzerindeki etkisi de daha karmaşık bir hal alıyor. Trafikte arabanızın frenine basıyorsunuz, pek çok kimse bundan etkileniyor. Bir borsa yatırımcısı kötü bir yatırım yapınca, pek çok kimse bundan zarar görebiliyor. Zarar verenlerin tüm zarar görenlerle karşılıklı olarak anlaşması mümkün olmadığına göre, kimin ne yapabileceğinin ve yapamayacağının tanımlanması sosyal hayatın devamı için bir zorunluluk oluyor. Genelleştirirse, mülkiyet evrensel bir rıza'dan önce, gündelik hayatın pratik zorunlulukları sonucunda ortaya çıkar.

Mülkiyet hakları bireylerin sosyal hayatta yapabileceklerini, sorumluluklarını ve özgürlüklerinin sınırlarını tanımlar. Bir anlamda oyunun kuralları olarak da kabul edilebilir. Mülkiyet haklarının iyi tanımlandığı durumlarda bireyler arasındaki anlaşmazlıklar azalır. Herkesin sınırlarını bilmesi, toplumdaki çatışmaları azaltacaktır. Sınırların ne olması gerektiğine dair normatif farklılıklar ise çatışmaları devam ettirecektir. Mülkiyet hakları her zaman yasalarla tanımlanmaz. Bazen, normlar, gelenekler, din ve ahlâk kuralları da bireylerin neyi yapabileceklerini tanımlayabilmektedir.

Mülkiyet hakkını bir varlık üzerinde yeknesak bir sahiplik olarak görmek doğru değildir. Mülkiyet hakkı, ekonomik ve yasal sonuçları itibarıyla birkaç farklı hakkın biraraya gelmesinden oluşmaktadır: bunlar, varlıkların kullanımına ilişkin haklar, varlıktan gelir elde etme hakkı, başkalarının varlığı kullanmasını engelleme hakkı, ve varlığı başkalarına transfer etme hakkı<sup>1</sup> olarak sayılabilir (Alchian, 1977). En genel mülkiyet hakkı, bu dört unsuru da içermektedir. Ancak, bir varlık üzerinde mülkiyet hakkına 'sahip olmak' her zaman bu dört hakkın varlığına işaret etmemektedir. Çoğu zaman, mülkiyet hakları kısıtlanmakta ve varlığın sahibi sadece bu haklardan bir kısmını belirli sınırlar içinde kullanabilmektedir. Bir arsa sahibi olmak, bireyin o arsa üzerinde her istediğini yapabilmesi için çoğu zaman yeterli olmamaktadır. İmar kanunları, komşuların hakları, toplumsal norm ve gelenekler, teknoloji ve diğer pek çok faktör bireylerin mülkiyetini nasıl kullanabileceğini sınırlandırmaktadır.

---

<sup>1</sup> Anayasa Mahkemesi bu hakların mutlak kullanımı üzerinde değişik yorumlarda bulunabilmektedir. Mesela, bir yanda, kira tavanı vb. uygulamalar reddedilirken, diğer yanda, kamu yararı ve kamu hizmeti kavramları, özel mülkiyet haklarını kısıtlayacak şekilde yorumlanabilmektedir. Mülkiyet hakkının neyi içerdiği hukukî olarak da çok kesin çizgilerle ayrılmış değildir.

Mülkiyet haklarının sadece tanımlanmış olması, hakların varlığı için yeterli değildir. Hakların varlığı, korunmalarına bağlıdır. Korun(a)mayan haklar, diğer bireylerin bu hakları elde etmeye çalışmasına yol açacaktır. Korunma ise hakların ekonomik değerleri ile doğrudan ilişkilidir. Hiç kimse, elindeki kurşun kalemını korumak için ciddi bir çaba göstermezken, bireyler otomobillerini ve evlerini korumak için önemli maliyetlere katlanabilmektedirler. Sahipliğin korunmasının bir zorunluluk olması, aşağıda ayrıntılı şekilde tartışılacak olan, yasal-ekonomik hak ayırımına yol açmaktadır.

Mülkiyet haklarının tam tanımlanamadığı ya da korunamadığı durumlarda taraflar hakları 'adil' şekilde dağıtabilecek alternatif bir dağıtım mekanizmasına başvurabilmektedir. Bunun en yaygın örneği mahkemelerdir. Hakların yasal dağıtım süreci, bireylerin bu hakları ne şekilde kullanabileceklerini belirleyen diğer bir sosyal kurumdur.

Mülkiyet haklarının ekonomik sistem için önemi, ekonomik fırsatları tanımlıyor olmalarıdır. Herhangi bir ekonomik faaliyetin varlığı, değişimle birlikte hangi hakların el değiştirdiğinin bilinmesine dayanmaktadır. Mülkiyet bu anlamıyla, herhangi maddi bir varlığı ifade etmemektedir. Mülkiyet hakkı toplumdaki bireyler arasındaki bir sosyal anlaşmadır. Haklar, bireyler arasında eşyaya ilişkin ilişkileri tanımlamaktadır. Bir eşyanın bana ait olduğunu iddia etmem, o eşyayı bana ait kılmamaktadır. Toplumdaki diğer bireylerin de bu hakkı tanınması gerekmektedir.

Hakların varlığı, devletin, sosyal bir anlaşma olarak, bu hakları tanımasından önce gelmektedir. Devlet, bu hakları koruyabilir, el koyabilir veya yok sayabilir ama yaratılmasında tek belirleyici olamaz. Bu görüşün önde gelen savunucusu John Locke olmuştur. Doğal haklar anlayışından hareket eden Locke, emeğine sahip olan bireyin, onun ürününe de sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Devletin temel görevi, bu anlayış içinde, doğal hakların korunmasıdır. Locke'un görüşleri Adam Smith yoluyla iktisat alanında kendine bir yer bulmuştur. Mülkiyet haklarının varlığı, her ne kadar, devletten önce gelse de, devletin varlığı modern toplumlarda hakların korunmasının pratik ve çoğu zaman etkin bir yolu olmaktadır. Hakların kökeninin ne olduğuna ilişkin normatif soru, bu şekilde gerçek hayata gelmektedir.

## **MÜLKİYETİN ANLAMI VE YASAL HAK-EKONOMİK HAK AYIRIMI**

Hukukun ekonomik analizinde yasal haklar ve ekonomik haklar arasındaki ayırım, iktisadî faktörlerin hukukî süreçler üzerindeki etkisini anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik haklar, bireylerin nihaî olarak ulaşmaya çalıştığı haklardır. Yasal haklar ise daha ziyade ekonomik haklara ulaşabilmek için kullanılmaktadırlar. Ekonomik hakkı, Yoram Barzel'i takip ederek, bir şeyi yapabilme kabiliyeti olarak tanımlamak mümkündür. Yasal hak ise, devlet tarafından verilen ya da tanımlanan haklardır. Yasal haklar ile ekonomik haklar arasındaki ilginç bir ilişki kölelik örneğinde ortaya çıkmaktadır (Barzel, 1997). Kölelik dönemlerinde, köle sahipleri yasal olarak sahip oldukları hakların bir kısmını ekonomik güdüler aksi yönde işlediği için kullanmamayı tercih edebilmekteydiler. Bunun tipik örneklerinden biri, köle sahiplerinin, vermek zorunda olmadıkları halde kölelere özgürlüklerini vermeyi tercih etmeleridir. Herhangi bir yasal hakkı olmayan köleler, ekonomik olarak sahiplerini zarara sokabilecekleri için, yasal haklarının ötesinde ekonomik haklar olmaktadır.

Ekonomik haklar ile yasal haklar işlem maliyetlerinin pozitif olduğu durumlarda birbirlerinden farklılaşacaktır. Pozitif işlem maliyetlerinin olduğu durumlarda, diğer bir ifadeyle piyasada yapılan işlemleri yerine getirme, uygulama ve takip etme maliyetlerinin pozitif olduğu durumlarda, yasal hakların korunması da maliyetli olacaktır. Bu tür durumlarda, bireyler haklarını korumak için ilave bir çabaya girişmenin maliyeti ile haktan vazgeçmenin maliyetini karşılayacaklardır. Kölelik örneğinde, köle sahipleri kölelerini çalıştırabilmek için kaynaklarını kullanmak zorundaydı, zira kölelerin çalışmak için herhangi bir güdülerini yoktu. Kölelere herhangi bir iş yaptırabilmenin maliyetinin yüksek olması, köle sahiplerinin yasal olarak mutlak olan köleler üzerindeki haklarını kısıtlamaktaydı. Kölelere, eğer verimli çalışmaları isteniyorsa, belli bazı güdülerin sağlanması ekonomik bir zorunluluktur. Kölelere belirli şartlar altında özgürlüklerinin vaat edilmesi bu teşvik mekanizmalarından biri olarak kullanılmaktaydı. Böylece, köleler, yasal olarak sahip olmadıkları hakları ekonomik olarak kullanabilmekteydiler.

Ekonomik hak-yasal hak ayırımının daha iyi anlaşılabilmesi için varlıkların sahipliği yerine, bu varlıkların özelliklerinin sahipliğini esas almak doğru olacaktır. Her varlık farklı özellikler içerdiği ve farklı amaçlara yö-



nelik olarak kullanılabilirdiği için sahipliği varlığa ilişkilendirmek güç olabilmektedir. Ekonomik hak, bireyin varlığın belirli bir özelliğini ekonomik olarak kullanma gücünü ifade etmektedir (Barzel, 1994: 394). Yasal olarak sahipliğin olduğu, fakat işlem maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle kullanılmasının güç olduğu haklar ekonomik bir değer ifade etmemektedir. Bireylerin bekleyişleri varlığı kullanabilme güçlerini belirlemektedir.

Bireyin varlığı kullanabilme kabiliyetinin olması, ekonomik hakka sahip olması demektir. Uç bir örnek vermek gerekirse, bir hırsız bir başkasına ait herhangi bir malı çaldığı zaman, eğer o varlığa ilişkin tüm haklardan istifade edebiliyorsa, varlık üzerinde ekonomik bir hakka sahiptir denebilir. Bu, varlık üzerindeki yasal haklarla ekonomik hakların bazı durumlarda tamamen farklı bireyler ya da örgütler elinde toplanabilmesini getirmektedir.

Bireylerin yasal olarak sahip olmalarına rağmen ekonomik olarak koruyamadıkları hakları kamu alanında kalmaktadır ve başkaları tarafından kullanılması mümkündür. Örneğin, sahipliği bir haklar sepeti olarak tanımladığımızda, herhangi bir birey otomobili üzerinde mülkiyet hakkına sahip olabilir, ancak haklarının bir kısmını koruyamadığı için kamu alanında bırakmak zorunda kalabilir. Koruma maliyetlerinin yüksekliği ve bireyin haklarının bazılarını kamu alanında bırakmayı 'tercih etmesi' nedeniyle başkaları, yasal olarak hiçbir hakları olmamasına rağmen, bu hakları kullanabilmektedirler.

Ekonomik ve yasal haklar ayırımı, iktisadî ilkeler ve hukuk kurallarının etkinliği arasındaki ilişkinin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Hukuk kuralları ile ekonomik bekleyişler birbirinden uzaklaştığı oranda, etkinlik de azalmakta ve bireyler hukuk kurallarından ziyade ekonomik yapabilirliği esas almaya başlamaktadır. Pozitif analiz açısından mevcut hukuk kurallarının etkinliğini, ekonomik tercihlerden ne ölçüde uzaklaştığıyla ilişkilendirmek mümkündür. Normatif analiz açısından ise, ekonomik ve yasal hakların birbirinden gittikçe uzaklaşmasının toplumların ekonomik gelişmesini yavaşlatacağını ve hukuk kurallarının ekonomik prensipleri izlemesinin etkinlik açısından doğru olacağını söylemek mümkündür.

Yasal hakları korumanın maliyetli olması, bunların bir kısmının kamu alanında bırakılmasını getirmektedir. Hukukun ekonomik analizi, hangi hakların kamu alanında bırakılmasını etkinlik açısından incelemektedir. Örneğin, yasal olarak sahip olduğunuz bir arazi üzerinden başkalarının

geçmesinin engellenmesi, yasal olarak hakkınızdır. Ancak, başkalarının geçmesini bu hakkı korumanın maliyetinin yüksekliği nedeniyle, çit yapmanın pahalı oluşu gibi, engelleyemiyorsanız, bu arazi üzerindeki yasal haklarınız ile ekonomik haklarınız arasında bir fark oluşacaktır. Sizin arazinizden herhangi bir nedenle geçenler ise, yasal olarak sahip oldukları hakların ötesinde ekonomik bazı hakları kullanmaktadırlar. İşlem maliyetlerinin yüksekliği size ait servetin bir kısmının başkalarına transfer edilmesine yol açmaktadır. Bürokrasideki rüşvet uygulamalarına da bu şekilde bakılabilir. Gümrüklerde rüşvet alan memurlar, yasal olarak sahip oldukları hakların ötesinde ekonomik güce, veya haklara, sahiptirler. Ülkeye mal getirenlerin gümrükteki işlem maliyetlerinin yüksekliği, gümrükçülerin aradaki farktan istifade etmelerine yol açabilmektedir.

Mülkiyet hakları ilk bakışta ekonomi dışı faktörlerce tanımlanıyor ve korunuyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, ekonomik fayda-maliyet analizi ve bekleyişler hakların kullanımı ve zaman içinde evrimi üzerinde oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır.

Mülkiyet hakları ekonomisi dört temel prensipten hareket etmektedir (Anderson ve McChesney, 2003; 4-7): İlk olarak, kıtlık ekonomik seçimin nedenidir. Kıtlığın varlığı, kaynakların fayda-maliyet analizine göre değerlendirilmesini getirmektedir. İkinci olarak, bireyler kıtlık karşısında fayda-maliyet analizlerini *rasyonel* bir şekilde yapmaktadırlar. Üçüncü olarak, bireylerin rasyonel seçim yapıyor olması, rekabeti ortaya çıkarmaktadır. Bireyler kaynakları en etkin şekilde kullanabilmek için birbirleriyle rekabet etmektedirler. Son olarak, kıtlık, rasyonelite ve rekabet, ticaretten kazançları mümkün kılmaktadır.

Kıtlık ile rekabet arasındaki bağ mülkiyet haklarıyla oluşmaktadır. Mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmış olması ve korunuyor olması kıtlık kaynaklar üzerindeki piyasa rekabetini desteklemektedir. İyi tanımlanmamış ve korunmayan mülkiyet hakları, bireylerin kaynaklarını söz konusu varlıklara sahip olmak için kullanmalarına veya israf etmelerine, yol açmaktadır. Türkiye’de korunamayan hazine arazileri ve ormanlar bireyleri, rasyonel olarak, bu varlıklara ilişkin mülkiyet haklarını kullanmaya itmektedir.

Üzerine mülkiyet hakları tanımlanamayan ve korunamayan varlıklar, ‘aşırı’ kullanım sonucu israfa yol açmaktadır. Bireyler kendi özel mülkiyetlerindeki ağaçları korumakta, ama ortak mal olan varlıkları, diğer bi-

reylerden daha önce kullanabilmek amacıyla, vaktinden önce kendi mülkiyetine katmaya çalışmaktadır. Bu süreç ortak malların etkin olandan 'daha fazla' tüketilmesine yol açmaktadır.

Ortak malların zaman içinde arz edilen miktarlarının azalması, özel mülkiyetin oluşması için bir teşvik mekanizması oluşturmaktadır. Kamu alanında kalan mallara ulaşma maliyetleri yükseldikçe, özel mülkiyetin oluşumu da hızlanmaktadır. Örneğin, balık çiftliklerinin ortaya çıkışının temel nedeni, denizden balık yakalama maliyetinin, aşırı avlanma nedeniyle, gittikçe artıyor olmasıdır.

Varlıklara ilişkin hakların korunamaması, bireyleri kaynaklarını, ekonomik olarak verimli olan alanlar yerine, sadece servet transferi anlamı taşıyan bu hakları elde etme yönünde kullanmaya yönlendirmektedir. Varlıkların üzerinde mülkiyet haklarının tanımlanmış olması, transfer edilebilmelerine ve en etkin kullanım alanlarında kullanılabilmelerine yol açmaktadır. Mülkiyetin tanımlanmadığı durumlar ise ortak malların trajedisine<sup>2</sup> (tragedy of commons) yol açmaktadır (Hardin, 1968).

## ORTAK MALLARIN TRAJEDİSİ

Ortak malların trajedisi kavramı Garret Hardin tarafından ortaya atılmıştır. Hardin'in argümanı, herkesin kullanımına açık otlakların, 'aşırı' şekilde kullanılacağına dayanmaktadır. Bir köyün ortak merasını kullanan her çoban, merayı, diğerlerinden önce kullanma yönünde bir güdüye sahiptir. Sürü sahiplerinin bu tercihleri, meranın etkin şekilde kullanılabilmesini engellemektedir. Hiçbir sürü sahibinin, diğerlerini ortak alanı kullanmaktan alıkoymaya hakkı olmadığı gibi, meranın nasıl paylaşılacağına/kullanılacağına dair kurallar koymaya da hakkı yoktur. Sonuç olarak, ortak kullanımda olan kaynaklar özel mülkiyette olanlara göre çok daha çabuk tüketilmektedir. Hardin'in açıklamaları fayda-maliyet analizine dayanmaktadır. Hayvan yetiştiriciliği yapan bir köylü, sürüsüne ilave bir inek katmanın tüm faydasını elde etmektedir. Ancak, maliyeti merayı kul-

---

<sup>2</sup> Türkiye'de 'tragedy of commons' bazı yazarlarca ortak malların trajedisi, bazı yazarlarca orta malların trajedisi olarak çevrilmektedir. Bu metinde biz ilk çeviriyi tercih etmekteyiz. 'orta malı' kavramı, 'commons' ve 'open access resources' arasındaki ayrımı zorlaştırmaktadır. Bu karışıklıkta Hardin de önemli bir rol oynamıştır. Makalesinin başlığı 'ortak mallar (commons)' olmakla birlikte, makale herkese açık olan kaynaklar hakkındadır. Hardin'in makalesinin Türkçe tercümesi için *Piyasa Dergisi*'nin 9. sayısına bakılabilir. Biz orta malı kavramını 'open access resources'un karşılığı olarak kullanmayı tercih etmekteyiz.

lanan diğerleriyle paylaşmaktadır. Sürüde kaç hayvan olacağına ise yine faydayı elde eden köylü tek başına karar vermektedir. Trajedi de burada başlamaktadır. Bireylerin kendi çıkarları yönündeki davranışları toplum kaynaklarına zarar vermektedir.

Ortak malların trajedisi, en açık ve 'trajik' şekilde doğal kaynaklar ve soyları tükenen hayvanlarda görülmektedir. Ancak, trajedi bu alanla sınırlı değildir. Ekonominin pek çok alanı bu trajediyi yaşayabilmektedir. Otoyolların kullanımını düşünelim. Sürücüler yolları kullanırken şahsî çıkarlarından hareket etmektedirler. Örneğin, bir sürücünün iki alternatifi olsun: ara yolları kullanmak ve otoyolu kullanmak. Otoyolu kullandığı zaman, kendisinin 5 dakika kazanacağını kabul edelim. Ama, o esnada otoyolda olan diğer araçlar ilave bir arabadan dolayı 5 saniye kaybederler. Eğer trafikte 100 araba varsa, toplam sosyal kayıp 8 dakikanın üzerinde olacaktır. Sosyal refah açısından ilave bir arabanın trafiğe girmesi, negatif bir etkiye yol açmaktadır. Ancak, yolun kullanımı herkese açık olduğu için, her sürücü sadece kendisi için kazancın ve kaybın ne olduğuna bakmaktadır. Arayollar otoyoldan daha az zaman aldığı zaman, veya otoyol iyice tıkanınca, arayolları tercih edilmektedir. Rasyonel hiçbir şoför, 'diğerleri daha rahat gitsin, ben sıkıntı çeksem de olur', düşüncesiyle kendi maliyetini artıran arayolları tercih etmemektedir.

Gerçek hayatta ortak mallar trajedisini en aşırı şekliyle görmek oldukça zordur. Pek çok örnekte, aşırı kullanım tam israfa dönüşmeden bir çözüm bulunabilmektedir. Bunun temel nedeni ekonomik teşvik mekanizmalarının işlerliğidir. Kaynaklar tamamen israf olmadan önce, ortak mülkiyeti özel mülkiyete çevirmek, faydanın aşırı yükselmesi nedeniyle tercih edilmektedir. Soyları tükenmeye başlayan hayvanlar, eğer ekonomik değerleri varsa özel girişimciler tarafından korunabilmektedir. Amerikan Bizonu bunun tipik bir örneğidir. Aşırı avlanma nedeniyle yirminci yüzyılın başlarında sayıları oldukça azalan bizonlar, birkaç çiftçi tarafından koruma altına alınmış ve suni olarak üretilmeye başlanmıştır.

Zaman içerisinde, ortak malların trajedisini engellemek üzere üç farklı kurumsal yapı gelişmiştir: Grupsal mülkiyet, özel mülkiyet ve devlet müdahalesi. Grupsal mülkiyet (community commons) örneğinde, kaynağın kullanımı herkese değil, belirli bir grubun kullanımına açıktır. Bir anlamda, klüp malıdır (club good). Bu konuda önemli bir katkı yapan Dahlman'a (1980) göre ortak mülkiyet (common property) kavramı özünde köylülerin ortak mallarını ifade etmektedir. Bu bağlamda köyün ortak

mülkiyeti olan mallar sadece köylülerin ortak kullanımına açıktır. Dolayısıyla herkese açık bir ortak mülkiyetten bahsetmek imkansızdır.<sup>3</sup> Dahlman, köylülerin bu mülkiyet üzerindeki haklarının da sınırlandırıldığını ifade etmektedir. Her bir köylünün bu ortak araziye nasıl kullanacağı belirlenmiştir. Bu yönüyle köyün ortak kullanıma açılan malları ve arazileri aslında özel mülkiyet esaslarına göre yönetilmektedir.

Grupsal mülkiyet, özel mülkiyete dönüştürmenin faydasının maliyetinden az olduğu ama orta malı olarak kullanmanın da maliyetinin faydasından fazla olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Pek çok alışveriş merkezinde, otoparklar sadece gelen müşterilerin kullanımına ücretsiz olarak açıktır. Bu park yerlerini fiyatlandırmak, faydasına göre oldukça yüksek maliyet getirmektedir. Herkesin kullanımına açmak ise, gelen müşterilerin yer bulmalarını zorlaştırarak, yüksek maliyetler oluşturmaktadır. Benzer şekilde, köylerde, ortak meralar, çeşmeler vb. yerler sadece o köyde yaşayanların kullanımına açıktır.

Teşvik mekanizmalarının özel mülkiyete göre daha zayıf olması, grup mülkiyetinin daha az etkin olmasına neden olmaktadır. Grup mensuplarının haklarının alınıp-satılması mümkün olmadığı için, kullanım hakları, onlara en fazla değeri verene doğru yönelmeyecektir.

Grupsal mülkiyet çoğu zaman özel mülkiyete dönüşmektedir. Özelleştirmenin faydasının maliyetinin üstünde olduğu durumlarda, grupsal mülkiyet tercih edilmeyecektir. Haklar daha net şekilde tanımlanacak ve korunacaktır. Birey söz konusu varlık üzerinde nihaî söz sahibi olacaktır. Örneğin, Türkiye’de alabalık üretim biçiminin orta malı olan nehirlerden, özel mülkiyet olan üretme çiftliklerine doğru değişim göstermesi özelleştirmenin faydasının maliyetinin üstünde olmasından kaynaklanmaktadır.

Sahipliğin önemli örneklerinden biri de fikri mülkiyet haklarıdır. Fikri mülkiyet haklarının koruma maliyetlerinin azalması, yeni eserlerin üretilme hızını artırmaktadır. İnternet ortamında koruma maliyetlerinin azalması, pek çok kitabın elektronik olarak satılabilmesini mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, korumanın maliyeti mülkiyet hakkının ekonomik değerini de etkilemektedir. Microsoft’un Windows ve Office programlarını ABD ve az gelişmiş ülkelerde aynı fiyata satamıyor olmasının

---

<sup>3</sup> Buradan hareketle ortak mülkiyetin özel mülkiyetin zıddı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Özel mülkiyetin karşısı mülkiyet haklarının hiç olmadığı bir durumdur. Serbest mallar da dahil hiçbir malda bu anlamda mülkiyetsizlikten söz edilemez.

nedenlerinden biri de mülkiyet hakkını koruma maliyetinin farklılaşmasıdır. Türkiye’de kaçak Windows veya Office kopyalarını araştırma ve cezalandırma maliyeti, Microsoft’un elde edeceği kazancın çok üzerindedir. Bu nedenle de, sadece büyük firmalar ve kamu kurumları yasal kopyaları kullanmayı bir zorunluluk olarak hissetmektedir. Teknolojinin ilerlemesi ya da yargılama maliyetlerinin düşmesi gibi faktörler, kaçak kullanımı azaltacaktır.

Mülkiyet haklarının transfer edilebilmesi, sahipliğin en önemli unsurlarından biridir. Eğer sahip olduğunuz bir varlığı satamıyorsanız, onu etkin şekilde kullanmak için çok fazla güdüye sahip olmayacaksınız. İnsanların, arabalarını korumak için gösterdikleri özen ile kamusal olarak üretilen malları korumak için gösterdikleri özen oldukça farklılaşabilmektedir. Satılmayan mülkiyet hakları, yozlaşma ve yolsuzluğun önemli ölçüde kurbanı olabilmektedir. Bu durumun sıradışı bir örneği vatandaşlık haklarıdır. Vatandaşlığın ‘etkin’ işleyen bir piyasasının olmayışı, demokratik sistemlerin kontrol mekanizmalarını sınırlandırmaktadır. Ancak, ekonomik güdülerin var olması, vatandaşlığın dolaylı yollardan satılmasını getirebilmektedir. Pek çok ülke, kendilerine net fayda sağlayacak göçmenleri çekebilmek için ayrıcalıklar tanımaktadır.

Devlet müdahalesi, ortak malların trajedisinin diğer bir çözümüdür. Devlet yapacağı düzenlemelerle ya da çıkaracağı kanunlarla ortak malların kullanımını sınırlandırabilmektedir. Denizlerin kirletilmesi veya devlete ait ormanların kullanılmasına yönelik düzenlemeler aşırı kullanımın önüne geçebilmektedir. Özel mülkiyete geçişin (işlem) maliyetinin çok yüksek olduğu durumlarda, devlet müdahalesi, pratik olarak uygun çözüm olabilmektedir. Ancak, regülasyonun kendisinin de maliyetleri de söz konusudur. Bu nedenle, devletin ürettiği çözümler çoğu zaman etkinlikten oldukça uzak kalabilmektedir. Bir başka ilgili problem, bireyler arasında zorunlu bir tercih içeren devlet müdahalelerinin ortaya çıkaracağı kamu tercihi problemleridir. Kaynakları kim, ne kadar, nasıl ve ne zaman kullanacaktır? Devlet yaptığı her düzenlemeyle, toplumda serveti yeniden dağıtmaktadır. Bu kararlar bürokratik ve yasal kurumlardaki bireyler tarafından verilmektedir. Bu bireyler de şahsî çıkarı sahiptir ve tercihleri her zaman sosyal refahı artıracak yönde olmamaktadır.

## ÖZEL MÜLKİYETİN EKONOMİK SAİKLERİ

Mülkiyet haklarının ortaya çıkışı kıtlıkla doğrudan ilişkilidir. Kıtlığın olmadığı durumlarda, varlıkları kimin, ne kadar ve nasıl kullandığı sorusu gündeme gelmemektedir. Bunun tipik örneği havadır. Hiç kimse yakın zamanlara kadar hava için rekabet etmemekteydi. Temiz hava kıt hale gelmeye başladıktan sonra Japonya’da insanlar oksijen için para ödemeye başladılar.<sup>4</sup> İnsanlar çok eskiden beri havanın kalitesini ekonomik kararlarda dikkate almaktadırlar. Bu da bize havanın serbest mal olarak tanımlanmasındaki güçlüğü göstermektedir. Daha temiz havaya sahip ortamlarda yaşamak için oldukça yaygın bir talep vardır. Dağ turizmi, yazlık evler vb. uygulamalar bireylerin, diğer faktörlerin yanında, havayı da ekonomik bir mal olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde, suyun bol olduğu köylerde, köylüler diğerlerinin ne kadar su tükettiğine bakmazken, su kıtlaştıkça, tüketilmesi üzerinde anlaşmazlıklar ve daha sonra da sınırlamalar başlamaktadır.

Varlıkların gittikçe daha kıt hale gelmesi, söz konusu varlığa kimin sahip olacağı sorusunu da gündeme getirmektedir. Kıtlığın artmasıyla birlikte orta mallarının kullanımı da sınırlanmaya başlamaktadır. Kullanım kısıtlandıkça, kullanma hakkı olanlar varlığı daha etkin kullanmak için daha fazla çaba göstereceklerdir.

Mülkiyet hakları ile fayda-maliyet analizini ilk birleştiren iktisatçı Harold Demsetz (1967) olmuştur. Demsetz Kuzey Amerika’da yerliler arasında ticaretin artması sonucu özel mülkiyet haklarının ortaya çıkmasını incelemiştir. Demsetz’in temel argümanı yeni ekonomik şartlar ortaya çıktıkça yeni mülkiyet haklarının yaratılacağıdır. Bu görüşe göre, mülkiyet haklarının ortaya çıkışı yasal olmaktan ziyade ekonomik bir meseledir. Bir ortak malın değeri arttıkça, bireyler onun üzerinde özel mülkiyet kurmak isteyeceklerdir. Demsetz kürk ticareti örneğini vermektedir. Bugünkü Kanada’da bulunan Labrador’a Avrupalılar gelmeden önce, kürklerin değeri düşüktü ve avlanma alanları yerlilerce ortak mülkiyet olarak kabul edilmekteydi. Avrupa piyasası açıldığı zaman kürkün değeri arttı ve avlanma

---

<sup>4</sup> İnsanlar çok eskiden beri havanın kalitesini ekonomik kararlarda dikkate almaktadırlar. Bu da bize havanın serbest mal olarak tanımlanmasındaki güçlüğü göstermektedir. Daha temiz havaya sahip ortamlarda yaşamak için oldukça yaygın bir talep vardır. Dağ turizmi, yazlık evler vb. uygulamalar bireylerin, diğer faktörlerin yanında, havayı da ekonomik bir mal olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.

alanları özel mülkiyete çevrilmeye başlandı. Sonuç olarak, bireyler haklarının değerindeki değişmeye bağlı olarak, mülkiyet haklarını korurlar. Demsetz'e (1967, s. 350) göre "mülkiyet hakları, dışsallıkları içselleştirmenin getirisi, içselleştirmenin maliyetinden büyük olduğu zaman, dışsallıkları içselleştirmek üzere gelişir." Türkiye'de hazine arazilerinin, özel mülkiyet gibi kullanılması da benzer şekilde düşünülebilecek bir örnektir.<sup>5</sup> Rekabetin mantığı bireysel mülkiyet haklarının daha iyi tanımlanmasının belirsizliği azaltacağı ve kaynakların daha etkin dağılımı ve kullanımını artıracığını göstermektedir.

Demsetz'i takiben mülkiyet haklarının evrimi üzerine çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Ampirik çalışmalar, genel olarak, herkesin kullanımına açık mallardan özel mülkiyete doğru gidildikçe, sosyal refahın ve etkinliğin arttığını göstermektedir (De Alessi, 2003). Bununla birlikte, ekonomik süreç içinde ortak malların varlıklarını sürdürmesi işlem maliyetlerine bağlıdır.

Fayda-maliyet analizi, özel mülkiyetin nasıl ortaya çıkacağını açıklamaktadır. Ancak, nasıl bir mülkiyet yapısının oluşacağı konusunda sessiz kalmaktadır. Mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunmasının tek bir yolu yoktur. Farklı toplumlarda farklı yöntemler gelişebilmektedir. Formel ve informel kurallar, ekonomik ve sosyal kurumlarla birlikte mülkiyet haklarının gelişimini şekillendirmektedir.

Ortak malların özelleşmesi, girişimsel faaliyetler yoluyla olmaktadır. Özelleştirmenin faydasının maliyetinin üzerinde olduğunu gören girişimciler, orta mallarını özel mülkiyete almak için faaliyette bulunacaklardır. Girişimcilerin kararları özelleştirmenin fayda ve maliyetine bağlıdır. Varlığın değeri arttıkça, mülkiyet haklarının özelleştirilmesinin faydası artacaktır. Girişimciler, söz konusu varlıkları özel mülkiyete geçirmek için kaynaklarını kullanacaklardır. Varlığın değeri arttıkça, bireylerin varlığın üzerindeki mülkiyet haklarını tanımlama ve koruma istekleri de artacaktır.

Tanımlama maliyetlerini birkaç faktör etkilemektedir (Anderson ve Huggins, 2003; 38). İlk olarak, özelleştirmenin teknolojik maliyeti belirle-

---

<sup>5</sup> Bir kere işgal edildikten sonra, kamu arazilerinin tekrar kamu kullanımına açılması pek çok durumda faydasından daha fazla maliyete yol açabilmektedir. Dolayısıyla, pek çok hükümet işgal edilmiş alanları özel mülkiyete çevirmeyi tercih edebilmektedirler. Bu yaklaşımın temel sorunu, toplumdaki diğer kesimlere hükümetin mülkiyet haklarını korumak konusunda çok da istekli olmadığı sinyalini vermesidir.



yici olmaktadır. İnternet ortamında müzik dosyalarının aktarımı veya müzik CD'lerinin çoğaltılmasının mülkiyet hakları üzerinde sahipleri ile çoğaltma işini yapanlar arasında önemli bir mücadele sürmektedir. Ancak, korumanın teknolojik olarak sınırlı olması ve tam korumanın maliyetinin yüksekliği, müzik yapımcılarını tam korumadan alıkoymaktadır. Hemen her varlık için tam koruma oldukça yüksek üretim ve işlem maliyetlerini içermektedir. Maliyetlerin yüksekliği, tam korumanın hemen hemen imkânsız olmasıyla sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte, koruma maliyetlerinin azalması söz konusu varlığa daha fazla yatırım yapılmasını sağlamaktadır. Örneğin, evleri ve otomobilleri teknolojik olarak korumanın maliyetinin azalması, bu varlıklara daha fazla yatırım yapılabilmesini getirmektedir.

İkinci olarak, varlığın fizikî karakteristikleri mülkiyet hakkının tanımlanması ve korunmasında temel bir rol oynamaktadır. Arazilerin tanımlanması, yeraltı kaynaklarının sahipliğinin tanımlanmasına göre çok daha düşük maliyetle yapılabilmekte ve tartışma konusu olmamaktadır. Benzer şekilde su ve hava gibi varlıklar üzerinde mülkiyet haklarını tanımlamak ve korumak ancak yüksek maliyetlerle yapılabilmektedir. İstanbul'da hava kirliliği karşısında regülasyonlar uygulayabilmek oldukça zordur, zira havayı kimin ne kadar kirlettiğini tespit edebilmek yüksek işlem maliyetleriyle mümkün olabilmektedir. Böyle durumlarda, regülasyonlar daha fazla tercih edilebilmektedir.

## **MÜLKİYET HAKLARI, BİREY VE DEVLET**

Mülkiyet haklarının ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesi devletten bağımsız olarak gerçekleşebilmektedir. Hakların bireyler tarafından mı yoksa devlet tarafından mı tanımlanacağı büyük ölçüde ekonomik faktörlere dayanmaktadır. Bireylerin birbirleri ile sözleşme yoluyla hakları tanımlamaları, taraf sayısı arttıkça daha yüksek maliyetlere yol açmakta, bedavacılık ve kaçınma (shirking) problemlerini artırmaktadır. Böyle durumlarda, taraflar herkese eşit uzaklıkta olan ve otorite sahibi bir tarafla sözleşme yapmayı tercih edebilmektedirler. Endüstrilerde regülasyon uygulamaları bunun örnekleri arasında verilebilir. Kendi aralarında fiyat, üretim miktarı vb. konularda anlaşamayan üreticiler bu sorunları çözmesi için devletin düzenlemelerine yönelebilmektedirler.

Gerçek hayatta, ortak mülkiyetin varlığını sürdürmesi, devletin veya bir başka üst otoritenin hakları tanımlamasının bazı durumlarda daha et-

kin olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Devletin veya bireylerin hakları tanımlamasında tercih teorik olmaktan ziyade ampiriktir. Devletin, hakları tanımlamasının etkinliği üç temel işlem maliyeti üzerine kuruludur: İlk olarak, devletin mülkiyet haklarını etkin şekilde tanımlayabilmesi ve dağıtabilmesi, sosyal refaha pozitif etkisi olacak her faktörü hesaba katmasını gerektirmektedir. Bürokratlar, mülkiyet haklarını etkin bir şekilde tanımlayabilmek için gerekli enformasyona her zaman sahip olamamaktadırlar. Daha da önemlisi, enformasyonu elde etmek maliyetlidir. Bürokratlar, gerekli enformasyonu elde etmek için daha az güdüye sahiptirler. Dolayısıyla, kaynaklarını bu yönde kullanmak konusunda, bireylere göre daha az istekli olacaklardır.

İkinci olarak, bürokratlar, mülkiyet haklarının kime dağıtıldığına kayıtsız değildirler. Devletin hakları tanımlaması önemli rant-arama maliyetlerine yol açmaktadır. Son olarak, bürokratların aracılık maliyetleri belirleyici bir değişkendir. Devlet, mülkiyet haklarını bireyler adına dağıtmaktadır. Bu, asil-vekil problemlerini ön plana çıkarmaktadır. Bürokratlar (vekiller) her zaman, vatandaşların (asillerin) faydasını maksimize edecek şekilde davranma eğilimi içinde olmayacaklardır. Hakların etkin dağılımı, bürokratların kaynaklarını kullanmak açısından öncelikleri arasında yer almamaktadır. Hakların etkin olmayan şekilde dağıtılması, hiç dağıtılmaması veya ortadan kaldırılmasının örneklerini hemen her alanda görmek mümkündür.

Devletin mülkiyet haklarının korunmasındaki fonksiyonu ekonomik olarak devletin korumasının daha düşük maliyetli olması durumunda öne çıkmaktadır. İnsanlar kalemleri üzerindeki mülkiyet haklarının korunması konusunda devlete yönelmemekte, ancak otomobillerinin korunmasında devlete, aldıkları andan satana kadar, başvurumaktadırlar. Eğer yasal tanımlama ve koruma, bireysel korumaya göre daha az maliyetli ise, yasal koruma ve regülasyonlar daha fazla tercih edilecektir. Gayrimenkul varlıkların tapu dairelerinde tescili, hemen herkesçe kabul görmektedir. Ancak, devletin mülkiyet haklarını koruyamadığı durumlarda bireyler, kendi çıkarları doğrultusunda bireysel alternatiflere yönelmektedirler. Benzer şekilde, adalet mekanizmasının işlemediği ve hakları koruyamadığı durumlarda, alternatif mekanizmalara olan talep artmaktadır.

Bununla birlikte, etkin işleyen bir devlet mülkiyet haklarının korunmasında, işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltacaktır. Mülkiyet haklarının

korunmasında devletin temel yeri, ekonomik gelişme ile devletin işlerliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda oldukça açık görülmektedir.

Bireyler mülkiyet haklarını kendileri de koruyabilirler. Ancak, pek çok durumda bu oldukça sınırlı kalabilmektedir (Oğuz, 2003; 143). Öncelikle, bir üst otoritenin olmadığı durumlarda, gücü fazla olan taraf, hak sahibi olmakta öncelik sahibi olabilmektedir. Hakların sahipliği ve korunması işlem maliyetlerine bağlı olduğu için, taraflar eşit şartlarda olmamaktadır. Bu durum zaman içinde gücün belirli ellerde toplanmasına yol açabilmektedir. Böyle bir durumda sınırları ve görevleri tanımlanmış bir devlete sahip olmak daha faydalı olabilmektedir. Bireysel korumanın önemli bir problemi bedavacılıktan kaynaklanmaktadır. Pek çok örnekte koruma birden fazla tarafın ortak hareket etmesine dayanmak zorundadır. Ancak, taraflardan bazıları, kontrol maliyetlerinin düşüklüğüyle orantılı olarak ödemede bulunmaktan kaçınabilir. Bu durumlarda hakların bireysel olarak korunabilmesi daha da güç olacaktır.

Devlet, bireysel tanımlama ve korumanın maliyetlerini önemli ölçüde azaltabilmektedir. Devlet, bireylerin rızasıyla bireyler üzerinde güç kullanma yetkisine sahip olmaktadır. Güç kullanma konusunda tekel hakkına sahip olan devlet, bireysel korumanın yaratacağı çatışma ve anlaşmazlıkları da ortadan kaldıracaktır. Bireyler, haklarını aramak için yasal ve bürokratik yolları kullanacaklardır. Bedavacılık problemi de devlet yolu ile çözülebilmektedir. Bütün bireyler vergiler yoluyla devlete ödemede bulunacağı için, bireysel korumada ortaya çıkabilecek olan kaçınma da ortadan kalkacaktır.

Devletin mülkiyet haklarını korumasının bazı problemleri de bulunmaktadır. Bireyler, devletin dağıttığı mülkiyet hakları için rekabet edeceklerdir. Örneğin, yeni arazilerin imara açılması durumunda, araziler imara açılmadan çok önce bu topraklara sahip olabilmek için rekabet başlamaktadır. Daha sonra oluşacağı düşünülen servetin transferi amacını güden bu rekabet, kaynakların bu amaçla israf edilmesine yol açmaktadır. Ankara'da imara açılacağı açıklanan her yer spekülasyonlara konu olmaktadır. Devletin, toprağın kullanımı üzerinde yeni mülkiyet hakları yaratacağı ve bunları dağıtacağı bilgisine sahip olanlar, kaynaklarını ekonomik olarak verimli alanlarda kullanmak yerine, arazi spekülasyonunda değerlendirmekte ve ekonomik gelişmenin yavaşlamasında rol oynamaktadır. Belediyelerin, sürekli bir şekilde, piyasa şartlarında ihale usulüyle yeni kullanım haklarını dağıtması bu tür rant-arama temelli rekabetin

önüne geçecek ve kaynakların daha verimli alanlara aktarılmasına yol açacaktır.

İmar uygulamalarına ilişkin regülasyonlar, rant-arama faaliyetlerinin en açık örneklerinden biri olagelmıştır. Yasal olarak izin verilenden farklı şekilde gayrimenkulunu değerlendirmek isteyenler, siyasî mekanizmaları kullanarak istediklerini elde etmeye çalışabilmektedir. Türkiye'nin pek çok şehrinde siyaset piyasasında imar planlarının ve izinlerinin nasıl değiştirildiğinin sayısız örneği vardır.

Devlete meşru gücün verilmesi, hükümetler ve bürokratlar tarafından bu gücün şahsî veya grup çıkarları yönünde kullanılmasını getirebilmektedir. Devletin gücünün sosyal refahı artıracak şekilde sınırlandırılabilmesi, mülkiyet hakları açısından en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Ancak, modern devlet yapısı içerisinde bunu yapabilmek oldukça güçtür. Vatandaşlar, oy verme konusunda 'rasyonel cahilliği' tercih etmeleri nedeniyle, yasa koyucuları ve hükümetin davranışlarını çok sıkı şekilde takip etmemektedirler. Bu durum, siyasetçilere çıkar grupları arasında rahatlıkla tercih yapabileme fırsatı vermektedir.

## **MÜLKİYET HAKLARI VE DIŞSALLIKLAR**

Mülkiyet haklarının en fazla gündeme geldiği alanlardan biri dışsallıklardır. Bireylerin faaliyetlerinin, kendi kararlarını verirken dikkate almamaları, diğer bireyler üzerindeki etkilerini genellikle dışsallık olarak tanımlamaktayız. Dışsallıklar, çoğunlukla, piyasa mekanizmasının işlemediğinin göstergesi olarak ileri sürülmektedir. Piyasalara devlet müdahalesinin en yaygın gerekçesini oluşturmaktadır.

Ronald Coase'ın 1960 yılında yayınlanan makalesi ekonomi biliminin dışsallıklar meselesine bakışını radikal biçimde değiştirmiştir. Dışsallıklar mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanamadığı ve korunamadığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Dışsallık kavramının temel problemi tam olarak tanımlanmasının güçlüğüdür. Hemen her insan faaliyeti diğer insanları bir şekilde etkilemektedir. Coase, dışsallık yaratan durumları piyasada işlem yapmanın maliyetli olmasıyla açıklamaktadır. Mülkiyet haklarının iyi tanımlandığı bir sistemde işlem maliyetleri dışsallıkların ne zaman ve ne şekilde içselleştirileceğini belirlemektedir. Bu sistemde kirlilik taraflarının gönüllü ticaretleri ile azaltılmaktadır. Dışsallığı bir tarafın diğerine yük-

lediği bir yük yerine karşılıklı bir durum olarak gören Coase, devletin müdahalesinin etkinliğini de, buradan hareketle, sorgulamaktadır.

Mülkiyet hakları teorisi dışsallıkların mülkiyet haklarının tanımlanması, değişimi ve uygulanmasına ilişkin maliyetlerden ötürü ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunun tipik bir örneğini Demsetz (1964) vermektedir. Demsetz, şehir merkezi dışındaki alışveriş merkezleri ve bunların otoparklarını incelemektedir. Alışveriş merkezleri genel olarak otoparkları ücretsiz olarak kullanılmaktadırlar. Alışverişe gelenler otoparkın bakım masraflarını alışveriş merkezinde yaptıkları alışveriş yoluyla ödemektedirler. Bu durum, alışveriş yapmayanların otoparkları herhangi bir bedel ödemediği gibi bir dışsallık ortaya çıkarmaktadır. Ancak, otoparktaki yerleri bedel karşılığı kullanmanın maliyetinin yüksekliği dışsallığın içselleştirilmesine engel olmaktadır (1964, s. 14).

Daha da ötesi, Coase mülkiyet haklarının nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin yeni bir yaklaşım sunmuştur. Sahipliğin tanımlanması hem mahkemelerde hem de yasaların hazırlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Mesela, üreticilerinin hakları nelerdir? Bir maldan ne kadar üretileceğini belirleme hakkı kime aittir? Madenlerin mülkiyet hakları devlete mi yoksa çıkarana verilecektir? Bu ve benzeri sorular, çoğu zaman, düzenlemelerle tanımlanmaktadır. Peki, bunların ne gibi sonuçları olacaktır? İşlem maliyetlerinin bu düzenlemelerin etkinliğinde rolü ne olacaktır? Bu sorulara ve benzerlerine verilecek cevaplar, Coase'in katkılarından sonra daha farklı bir boyutta tartışılmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle, Coase teorisinin katkısı, doğru olup olmamasından ziyade gerçek dünyada pozitif olarak varolan işlem maliyetlerini ve mülkiyet haklarını analizin önemli bir parçası haline getirmesinden kaynaklanmaktadır. Artık mülkiyet haklarının korunması işlem maliyetlerinde ortaya çıkardığı azalmadan dolayı savunulmaktadır.

Coase'nin mülkiyet hakları ile ilgili argümanı alternatif kullanımların maliyetlerinin minimize edilmesi üzerine kuruludur. Haklar, bu haklara en çok değer verenin elinde toplanacaktır. Ancak pekçok durumda bunu tam olarak belirlemek güçtür. Dolayısıyla istinası olmayan genel bir kural belirlemenin imkânı yoktur. Ama, hakları yanlış tarafa versek bile, piyasa mekanizmasının çalıştığı bir durumda o hakka daha fazla değer veren taraf hakkı elde etmek için bir ödemedi bulunmaya razı olacaktır. Mülkiyet haklarının ilk başta tanımlanması ile ortaya çıkacak zararlar bu şekilde azaltılabilecektir.

Devletin ekonomiye müdahalesi konusunda da Coase teorisinin önemli sonuçları vardır. Dışsallıkların varlığı işlem maliyetlerine dayandığı için, piyasanın başarısızlığı (market failure) kavramı da önemini kaybetmemektedir. Bunun bir sonucu, piyasanın başarısızlığının işlem maliyetleri teorisi ile değişmesidir. Kamu malları bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Samuelson'un (1954) klasik argümanına göre piyasanın başarısızlığı devlet müdahalesi için geçerli bir gerekçe oluşturmaktadır. Ancak meseleye işlem maliyetleri açısından bakıldığında devlet müdahalesinin de meseleyi çözmede yeterli olmadığı görülmektedir.

Dışsallık, kamu malları ve özel mülkiyetin ilginç bir tartışması deniz fenerlerinin kamu malı olup olmaması tartışmasında görülmektedir. Samuelson'a göre deniz fenerlerini işletenler gelip-geçen gemilerden ücret toplayamazlar. Bu, bireysel fayda ve sosyal fayda arasında bir fark oluşturmaktadır. Piyasanın başarısızlığında deniz feneri önemli bir örnektir (Samuelson, 1964, s. 45). Bununla birlikte, deniz feneri örneğinde önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Tarihsel bulgular bu analizi desteklemektedir. Coase (1974) İngiltere ve Galler'de deniz fenerlerinin nasıl işletildiğini tarihsel olarak incelemiştir. Piyasa başarısızlığı argümanının aksine, onyedinci yüzyılın büyük kısmında deniz fenerleri devlet tarafından inşa edilmemiş ve işletilmemiştir. Özel sektör bunları kâr amacıyla inşa etmiş ve işletmiştir. Bireyler kraliyetten inşa belgesi almaktadırlar. Bu belge ile gemilerden ücret toplamaktadırlar. Ücretler gümrük memurları tarafından limanlarda geçen gemilerin ağırlığı ile orantılı olarak alınmaktadır. Gemi ağırlığı, deniz feneri için olan talebi yansıtmaktadır ve etkin bir fiyatlama sağlamaktadır. Özel sektör tarafından işletilen deniz fenerleri, devlet deniz feneri işletmesi, Trinity House, kurulduktan sonra da çalışmalarına devam etmişlerdir. Trinity House, özel sektörün deniz feneri işletmesine karşı olmasına rağmen kaynaklarını bu sektöre aktarmak konusunda isteksizdi. 1820'de Trinity House 24 deniz feneri işletirken, özel sektörün elinde 22 deniz feneri vardı ve devletin işlettiklerinin pek çoğunu da özel sektör inşa etmişti. Piyasanın başarısızlığı argümanı devlet tarafından deniz fenerlerinin inşa edilmesi ve işletilmesi gerektiğini göstermektedir ancak pratikte durum daha karmaşık olmaktadır.

## **MÜLKİYET HAKLARI VE EKONOMİK GELİŞME**

Bir toplumda mülkiyet hakları yerleştiğinde, bireyler arasındaki çatışmalar azalacaktır. Rekabet sisteminin yarattığı barışçıl işbirliği geçerli olacaktır.

tır. Bireyler, ancak piyasada rekabet edebileceklerdir. Bu ise, ekonomik gelişmenin altyapısını oluşturmaktadır. Gönüllü değişim ve ticaret, zor kullanma ve siyasî rekabetin yerini alacaktır.

Mülkiyet hakları ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi en açık ortaya koyan ampirik çalışmalardan biri ekonomik özgürlük indeksleridir. Bu indeksler mülkiyet haklarının da içinde bulunduğu, ekonomik özgürlüğü oluşturan değişkenler ve ülkelerin ekonomik gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Heritage Vakfı ve Frasier Enstitüsü tarafından ayrı ayrı hazırlanan bu indeksler, birbirleriyle tutarlı bir şekilde, mülkiyet haklarının tanımlama ve korunmasının iyileştirilmesinin ekonomik gelişme üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Frasier Enstitüsü tarafından hazırlanan indekste, Türkiye, mülkiyet haklarının korunmasında Dünya'da 77. sırada gelmektedir. Genel olarak ekonomik özgürlükte ise 100. sırada yer almaktadır (Gwartney ve Lawson, 2004). Türkiye'nin mülkiyet haklarının korunmasını geliştirerek, katedeceği çok yol bulunmaktadır.

Mülkiyet haklarının refah üzerindeki etkileri birkaç faktör yoluyla olmaktadır (De Soto, 2000, ss. 49-62). İlk olarak mülkiyet hakları varlıklarının ekonomik potansiyellerinin tanımlanmasını sağlamaktadır. Formal mülkiyet hakları, eşyayı materyal varlıklarından ziyade bir haklar bütünü olarak görmemizi sağlar. Bir otomobile bakarak hangi mülkiyet haklarının kime ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Otomobile ait ruhsat bize haklar hakkında bilgi vermekte ve otomobil ile neler yapılabileceğini göstermektedir. Mülkiyet haklarının yasal olarak tanımlanması ve korunması ile varlığını materyal yapısının ötesinde bir ekonomik işlev üstlenmesi mümkün olabilmektedir. Mesela, otomobil yasal tanımlama ile sermaye olarak da işlev görmeye başlamaktadır. Bu onun fizikî özelliklerinin ötesinde üstlendiği bir fonksiyondur.

İkinci olarak, mülkiyet hakları materyal varlıklar hakkındaki bilginin tek bir sistem içinde toplanmasını sağlamaktadır. Ekonomik haklar ile yasal hakların ayrışması, her iki alana ilişkin bilginin dağılmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda, varlığa ilişkin bilgiler etkin bir şekilde kullanılamamaktadır. Sahip olduğunuz otomobile ilişkin yasal haklar ile ekonomik hakların ayrıştığını düşünün. Elinizdeki ruhsat artık otomobille yapılabilecek faaliyetlerin bütünü hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Bu ise, otomobilin hem ekonomik değerini azaltmakta hem de yasal hakların tanımını zorlaştırmaktadır.

Üçüncü olarak, mülkiyet haklarıyla birlikte sorumluluk da devreye girmektedir. Hakların korunması bireyselleşmektedir. Kayıtdışı ekonomi ve hukukun yerini yasal ekonomi ve hukuk almaktadır. Bu bireylerin davranışlarından dolayı sorumluluğunu da artırmaktadır. Sahip olduğunuz otomobilin ruhsatında sizin dışınızda bir isim varsa, sizin sahipliğiniz kayıtdışıdır. Sorumluluk paylaşılmaktadır. Bireysel bir sorumluluk yoktur. Bu, yasal sistem karşısında sizden hesap sorulmasını zorlaştırmakta, hatta bazı durumlarda imkânsız hale getirmektedir. Üstlendiğiniz maliyetlerin azalması, yasadışı olarak yapabileceğiniz fiilleri arttırmakta ve otomobilinizi sermaye olarak kullanabilme imkânlarınızı daraltmaktadır.

Mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunmasının önemli katkılarında biri de piyasada yapılan işlemleri korumaktır. Varlıkların daha kolay ulaşılabilir olmasını sağlayan ekonomik ve yasal hakların birbiriyle uyumlu hale getirilmesi, bireyleri de kayıtlı ekonomide birbirlerine bağlamaktadır.

## **SON SÖZ**

Bütün toplumlarda mülkiyet hakları bir şekilde tanımlanmaktadır. Özel mülkiyetin yaygın olmadığı veya korunmadığı yerlerde kaynaklar bu hakları korumak veya transfer edebilmek için israf edilmektedir. Mülkiyet haklarının tanımlama ve korunmasının artırılması, ekonomik gelişmeyi destekleyecektir. Ekonomik sistemlerin kapitalist veya sosyalist olmasının bu anlamda bir önemi yoktur. Yasal haklar ile ekonomik haklar arasındaki farkları 'etkin' şekilde azaltabilen toplumlar diğerlerine göre daha fazla ilerlemektedirler. Böyle bir süreçte, yasal haklar ekonomik kullanılabilirliği takip edecek, engel oluşturmayacaktır. Mülkiyet haklarının sosyal refah ve ekonomik gelişme tartışmalarının merkezine gelmesi 'kamu yararı' ve 'sosyal devlet' gibi muğlâk ama herkesçe kabul gören kavramların kime kazanç sağladığını, devletin faaliyetlerinin bireyler üzerindeki etkilerinin neler olduğunu daha net bir şekilde görülmesine yardımcı olacaktır. ∇



## KAYNAKLAR

- Alchian, A. (1977), "Some Economics of Property Rights", idem, *Economic Forces At Work*, Indianapolis: LibertyPress içinde, ss. 127-49.
- Anderson, T. ve F. McChesney (der.) (2003), *Property Rights: Cooperation, Conflict and Law*, Princeton: Princeton University Press.
- Anderson, T. ve L. Huggins (2003), *Property Rights: A Practical Guide to Freedom and Prosperity*, Stanford: Hoover Institute Press.
- Barzel, Y. (1997), *Economic Analysis of Property Rights*, London: Cambridge University Press.
- Barzel, Y. (2003), "Property Rights in the Firm", Anderson ve McChesney (2003) içinde, ss. 43-58.
- Coase, R. (1960), "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, c3, ss. 1-44.
- Coase, R. (1974), "The Lighthouse in Economics", *Journal of Law and Economics*, c. 17, ss. 357-376.
- Dahlman, C. J. (1980), *The Open Field System and Beyond: A Property Rights Analysis of an Economic Institution*, Cambridge: Cambridge University Press.
- De Soto, H. (2000), *The Mystery of Capital*, New York: Basic Books.
- De Alessi, L. (2003), "Gains From Private Property: Empirical Evidence", Anderson ve McChesney (2003) içinde, ss. 90-111.
- Demsetz, H. (1964), "The Exchange and Enforcement of Property Rights", *Journal of Law and Economics*, c. 7, ss. 11-26.
- Demsetz, H. (1967), "Toward a Theory of Property Rights", *American Economic Review*, c. 57, s. 2, ss. 347-59.
- Gwartney J. And R. Lawson (2004), *Economic Freedom of the World: 2004 Annual Report*, Vancouver: Fraser Institute.
- Hardin, G. (1968), "The Tragedy of Commons", *Science*, n.162, ss. 1243-8.
- Oğuz, F. (2003), *Mülkiyet Hakları: Bir Ekonomik Analiz*, Ankara: Roma.
- Samuelson, Paul A. (1954), "The Pure Theory of Public Expenditure", *Review of Economics and Statistics*, c. 36, ss. 386-389.
- Samuelson, Paul A. (1964), *Economics: An Introductory Analysis, 6th edn*, New York, McGraw-Hill.



*Muhafazakâr Düşünce / Mülkiyet*